
Az Aulus Gabinius elleni büntetőperek

Sáry Pál*

Kr. e. 54 őszén három különböző törvényszék előtt emeltek vádat Aulus Gabinius ellen. A *crimen maiestatis* és a *crimen repetundarum* vádja azzal a ténnyel állt összefüggésben, hogy Gabinius Syria proconsuljaként hadseregével benyomult Egyiptomba és visszahelyezte trónjára Ptolemaiosz Aulétészt. A harmadik vád az volt, hogy Gabinius *crimen ambitus*-t követett el *consullá* választása érdekében. Gabiniust a *crimen maiestatis* vádja alól felmentették, a *crimen repetundarum* elkövetésében azonban bűnösnek találták. A *crimen ambitus* kivizsgálására nem került sor a vádlott száműzetésbe vonulása miatt.

Kulcsszavak: római büntetőjog, *crimen maiestatis*, *crimen repetundarum*, *crimen ambitus*, *quaestiones perpetuae*

The Criminal Trials against Aulus Gabinius

In the fall of 54 BC, Aulus Gabinius was charged before three different courts. The charges of *crimen maiestatis* and *crimen repetundarum* were linked to the fact that Gabinius had invaded Egypt with his army as a proconsul of Syria and restored Ptolemy Auletes to his throne. The third charge was that Gabinius had committed *crimen ambitus* in order to be elected consul. Gabinius acquitted of *crimen maiestatis* but found guilty of *crimen repetundarum*. The *crimen ambitus* was not investigated due to the accused's exile.

Keywords: Roman criminal law, *crimen maiestatis*, *crimen repetundarum*, *crimen ambitus*, *quaestiones perpetuae*

<https://doi.org/10.32980/MJSz.2021.5.1490>

1. Gabinius politikai karrierje: barátai és ellenségei

Aulus Gabinius a hadseregben töltött évek után politikai pályára lépett.¹ Sokáig Pompeius legbelső bizalmi köréhez tartozott: döntő szerepe volt Pompeius hatalmának kiépítésében.² Kr. e. 67-ben (a továbbiakban minden évszám Kr. e.-re vonatkozik) néptribunus lett: az ő nevéhez fűződik az a *lex Gabinia de bello piratico*, melynek alapján Pompeiust kivételes, korlátlan hatalommal (*imperium infinitum*)

---

* Intézetigazgató egyetemi tanár, Miskolci Egyetem, Állam- és Jogtudományi Kar, Jogtörténeti és Jogelméleti Intézet.

¹ Karrierjéről részletesebben lásd E. Badian: The Early Career of A. Gabinius (Cos. 58 B.C.), *Philologus*, 103 (1959) 1–2., 87–99. o.; Eva Matthews Sanford: The Career of Aulus Gabinius, *Transactions and Proceedings of the American Philological Association*, 70 (1939), 64–92. o.

² Pompeius és Gabinius kapcsolatáról bővebben lásd Richard S. Williams: The Role of Amicitia in the Career of A. Gabinius (Cos. 58), *Phoenix*, 32 (1978) 3., 195–210. o.

ruházták fel a kalózok elleni hadjárat vezetése céljából.³ Gabinius e lépése miatt gyűlöltté vált a Pompeius növekvő hatalmától tartó *senatorok* szemében. E gyűlöletet fokozta egy további gabiniusi törvény, mely megtiltotta, hogy a tartományi lakosoknak Rómában pénzkölcsönt adjanak (*lex Gabinia de versura Romae provincialibus non facienda*).⁴ A *senatus* tagjai ugyanis csak akkor voltak hajlandók a tartományokból érkező követeket meghallgatni, ha azok fizettek ezért számukra, a kizsartolt pénzösszegeket pedig a tartományi lakosok csak úgy tudták előteremteni, hogy a fővárosban magas kamattal kölcsönöket vettek fel. A *senatus* korrupst tagjain kívül a hitelek nyújtásával foglalkozó római bankárok is jelentős bevételről estek el e törvény miatt.

A következő évben a *lex Manilia de imperio Cn. Pompei* kiterjesztette Pompeius megbízatását, rábízva a Mithridatész elleni harmadik háború befejezését.⁵ Gabinius Pompeius *legatusaként* részt vett a keleti hadműveletekben és politikai tárgyalásokban.⁶

A keleti hadszíntérről hazatérve Gabinius megpályázta a *praetori* tisztséget. Valószínűleg *praeturája* idején, 61-ben született meg javaslatára az a törvény, melynek értelmében a *senatus* minden év februárjában köteles volt meghallgatást biztosítani a külföldi küldöttségek számára (*lex Gabinia de senatu legatis dando*).⁷ E törvény, mely azt kívánta megakadályozni, hogy a *senatus* tagjai a követeket a fogadásuk időpontjának halogatásával vesztegetésre kényszerítsék, tovább csökkentette a *senatorok* bevételszerzési lehetőségeit, növelve haragjukat Gabiniusszal szemben.

59-ben Gabinius megpályázta a *consul* hivatalát. A választásokat júliusban tarthatták, a 81-ben hozott *lex Cornelia de ambitu* ugyanis a nagyobb *magistratusok* választásának időpontját az év végéről előre hozta júliusra, hogy így választási vesztegetés (*crimen ambitus*) esetén elegendő idő legyen a megválasztott személy ellen vádat emelni és az ügyet kivizsgálni, mert a január 1-jén hivatalba lépő *magistratus maior* ellen – hivatali ideje alatt – nem lehetett büntetőeljárást indítani.⁸ Gabinius sikeresen szerepelt a választásokon; a *collegája* Caesar apósa, L. Calpurnius Piso lett.⁹

A választások után az ifjú C. Porcius Cato megpróbált vádat emelni Gabinius ellen *crimen ambitus* miatt. E büntett elbírálása önálló, állandó esküdtbíróóság, a *quaestio ambitus* hatáskörébe tartozott. Cato minden bizonnyal azért kívánt vádat emelni,

³ Plut. *Pomp.* 25. Pompeius e rendkívüli felhatalmazásáról lásd Maróti Egon: *Kalózkodás a római polgárháborúk korában*, Budapest, Akadémiai, 1972, 78–81. o.; Pókecz Kovács Attila: *A királyság és a köztársaság közjogi intézményei Rómában*, Budapest–Pécs, Dialóg Campus, 2014, 122–123. o.

⁴ Cic. *Att.* 5,21,12. A törvény megszegése esetén a felvett kölcsönt nem lehetett peres úton visszakövetelni (Cic. *Att.* 6,2,7).

⁵ A római üzletembereket képviselő Cicero – az Ásiában tevékenykedő adóbérlők kapzsiságát megfékező Lucullus leváltása céljából – sikeres beszédet tartott e törvényjavaslat elfogadása érdekében (*Pro lege Manilio*).

⁶ Így például szerepet kapott a iudaeai polgárháborús helyzet rendezésében (Jos. *Ant.* 14,3,2; 14,4,1).

⁷ Cic. *Quint.* 2,12,3. A törvény megalkotásának időpontja vitatott; Sanford (i.m. 73. o.) a 61. évet tartja valószínűnek.

⁸ Vö. Sáry Pál: Sulla büntetőjogi reformjai, *Jogtudományi Közlöny*, 56 (2001) 6., 278. o.

⁹ Plut. *Cato min.* 33; *Pomp.* 48. E választási eredmény nyilván Pompeius és Caesar megállapodásán alapult.

mert Gabinius röviddel a választások előtt gladiatori játékokat rendezett népszerűségének fokozása céljából (feltehetőleg Pompeius anyagi támogatásával).¹⁰ A 63-ban hozott *lex Tullia de ambitu* megtiltotta, hogy a hivatalra pályázók a választást megelőző két éven belül gladiatori játékokat rendezzenek.¹¹ A törvény rendelkezései szerint a *crimen ambitus* elkövetőjét tíz éves száműzetésre kellett ítélni.¹²

Cicero szerint Cato vádemelési szándékkal kívánt a *praetorok* elé járulni, de azok „néhány napig nem voltak elérhetőek, vagy legalábbis őt nem fogadták”. A vádemelési kérelem (*postulatio*) meghallgatásától a *praetorok* a Pompeiustól való félelmükben zárkóztak el. Erre utal az, hogy Cato mérgében „a népgyűlés elé lépett, és Pompeiust magacsinálta *dictator*nak nevezte – nem sok kellett hozzá, hogy agyon ne üssék.”¹³ Büntetőeljárásra így a választási csalás ügyében nem került sor.

58-ban tehát Gabinius *consul* lett. Ebben az évben a néprövidültség választott Clodius vált a római politika egyik fő irányítójává, aki esküdt ellensége volt Cicerónak.¹⁴ Mindenekelőtt alkut ajánlott a *consul*oknak: ha nem gátolják a Ciceróval szembeni fellépését, *consul* évük után annak a tartománynak lehetnek a helytartói, amelynek akarnak.¹⁵ A *consul*ok belementek az alkuba. A Kr. e. 123-ban vagy 122-ben hozott *lex Sempronia de provinciis consularibus* alapján a *senatus*nak a *consul*ok megválasztása előtt ki kellett jelölnie azt a két provinciát, melyeket a *consul*ok – hivatali évük után – kaptak, s melyeket végül is sorshúzással osztottak el egymás között.¹⁶ Ez Gabinius és Piso megválasztása előtt is megtörtént, a Clodius által javasolt *lex Clodia de provinciis consularibus* azonban változtatott a döntésen, s Piso részére Macedoniát, Gabinius részére pedig Ciliciát jelölte ki tartományul. Röviddel később – Clodius újabb javaslatára – született meg a *lex Clodia de permutatione provinciarum*, mely Cilicia helyett a még gazdagabb Syriát jelölte ki Gabinius tartományául.¹⁷ Syria különösen azért volt előnyös provincia, mert a parthus birodalommal volt határos, így a leendő helytartónak lehetőséget ígért a parthusok elleni – bőséges zsákmánnyal kecsegtető – hadjárat vezetésére.

A *consul*ok lekenyerezése után Clodius nyomban Cicero ellen fordult: javaslatára büntetni rendelték azt, aki bírósági ítélet nélkül kivégeztet vagy kivégeztetett római polgárt (*lex Clodia de capite civis Romani*). A visszaható hatályú törvény alapján vádat emeltek Cicero ellen, aki előbb Pompeiushoz, majd a *consul*okhoz fordult segítségért, de egyikük sem állt mellé.¹⁸ Sőt, Gabinius kifejezetten Cicero ellen foglalt

¹⁰ A Gabinius által 59-ben rendezett gladiatori játékokra Cicero több levelében is utal (Cic. *Att.* 2,19,3; 2,24,3).

¹¹ Kivételt képezett, ha valakit végrendeleti úton köteleztek gladiatori játékok rendezésére (Cic. *Sest.* 64,133; *Vat.* 15,37). Vö. Nótári Tamás: *Quaestio de ambitu*, *Collega*, 5 (2001), 11., 48. o.; Gedeon Magdolna: *Az antik Róma „sportjoga”*, Miskolc, Novotni, 2005, 23. o.

¹² Dio 37,29,1.

¹³ Cic. *Quint.* 1,2,15 (Nótári Tamás ford.).

¹⁴ A Clodius és Cicero közötti ellentétekről lásd Nótári Tamás: Cicero és Clodius – a politikai és perbeszédtek tükrében, *Állam- és Jogtudomány*, 58 (2017) 2., 16–21. o.

¹⁵ Cic. *Sest.* 24; *Post red. sen.* 4,10; *Post red. Quir.* 9,21.

¹⁶ Sall. *Iug.* 27.

¹⁷ Cic. *Sest.* 25,55; *dom.* 9,23.

¹⁸ Plut. *Cic.* 31.

állást, a nyilvánosság előtt elítélve az összeesküvők ítélet nélküli kivégzését.¹⁹ Cicero ezért jobbnak látta titokban elhagyni Rómát. Clodius ezek után száműzetését kimondó határozatot hozott ellene (*lex Clodia de exilio Ciceronis*).²⁰ Cicero vagyonát elkobozták, a Palatinuson álló házát előbb – a tusculumi birtokához hasonlóan – kifosztották, majd felgyújtották; a palatinusi értéktárgyai a szomszédban lakó Pisóhoz, a tusculumi javai az ottani szomszédhoz, Gabiniushoz kerültek.²¹

Clodius egyre féltelenebbé vált, s rövidesen Pompeius ellen fordult. Pompeius bánni kezdte, hogy nem állt ki Cicero mellett, majd „megváltoztatta politikáját, és barátai segítségével mindent megtett, hogy Cicerót hazahívják.”²² Gabiniusnak választania kellett, melyik oldalra áll: végül Pompeius kérésére szembefordult Clodiusszal.²³ A Cicero visszahívásáról rendelkező törvény 57 augusztusában született meg; Cicero szeptember 4-én érkezett vissza Rómába a közel másfél évig tartó száműzetéséből.

Közben 57 elején – *consul* évének lejártával – Gabinius távozott Rómából, hogy – korlátlan hatalommal (*imperium infinitum*) felruházva²⁴ – átvegye Syria provincia kormányzását. Ő volt a tartomány első *proconsulja* (a korábbi helytartók csupán *propraetorok* voltak); így joga volt a *consulokhoz* hasonlóan sereget toborozni és hadat vezetni.²⁵ Elsőként Iudaeában kellett rendet teremtenie, ahol kiújult a polgárháború.²⁶

Cicero a száműzetéséből való visszatérése után tartott beszédeiben hevesen támadta mindazokat, akiknek részük volt száműzésében. Eközben sokszor túlzásokba esett; Gabiniust például a *pontifexek* testülete előtt (57 szeptemberében) tartott *oratóriájában* „az emberi nem létezése óta a leghitványabb, legelvetemültebb, legmocskosabb ember”-nek nevezte.²⁷ A *consul* tartományokról szóló (a *senatus* előtt 56 júniusában elhangzott) beszédében Cicero Piso és Gabinius tartományukból való hazarendelését követelte, élesen bírálva a két *proconsul* tevékenységét. A *publicanusok* érdekeit védve Cicero a következőkkel vádolta Gabiniust: „Még a szerencsétlen adóbérlőket is – és én is szerencsétlen vagyok azon emberek nyomorúsága és szenvedése miatt, akiknek le vagyok kötelezve – a zsidók és szírek, a szolgaságra született nemzetek rabszolgáivá tette. Kezdetből fogva elhatározta, és ki is tartott emellett, hogy adóbérlőt nem részesít jogi védelemben: érvényes szerződéseket semmisített meg; őrhelyeket számolt fel, számos vám- és adófizetésre kötelezettet mentett fel e kötelezettsége alól; amely városban tartózkodott, vagy ahová ment, ott adóbérlőt vagy adóbérlő-rabszolgát nem tűrt meg.”²⁸

¹⁹ Cic. *Post. red. sen.* 6,13.

²⁰ Plut. *Cic.* 33. Clodius politikai céljairól, Cicero száműzéséről, illetve későbbi visszahívásáról bővebben lásd Hoffmann Zsuzsanna: Adalékok Clodius politikájához. Cicero száműzetésének körülményei, *Aetas*, 28 (2013) 1., 115–127. o.; Nótári: Cicero és Clodius, 22–31. o.

²¹ Cic. *Post. red. sen.* 7,18.

²² Plut. *Cic.* 33 (Máthé Elek ford.).

²³ Cic. *Pis.* 27.

²⁴ Cic. *dom.* 9,23.

²⁵ App. *Syr.* 51,256.

²⁶ Jos. *Ant.* 14,5,2–4.

²⁷ Cic. *dom.* 9,23 (Nótári Tamás ford.).

²⁸ Cic. *prov. cons.* 5,10 (Nótári Tamás ford.). Az adóbérlők tevékenységéről és szervezeteiről lásd Ürögdi György: A publicanusok, *Antik Tanulmányok*, 15 (1968) 1., 101–109. o.

Gabinus tehát a törvényszéke előtt a *publicanus*oknak nem adott perlési engedélyt. Az uzorás szerződéseket érvénytelennek tekintette, sokakat felmentett a vám-, illetve adófizetési kötelezettség alól, s mindenhol fellépett az adóbérlők és szolgálók visszaéléseivel szemben. Gabinus e magatartásával a *publicanus*okat – akik többségükben a lovagrend tagjai voltak²⁹ – ádáz ellenségeivé tette. Cicero aknamunkája nyomán a *senatus* 56 májusában nem rendelte el a nyilvános hálaadást (*supplicatio*) Gabinus sikeres iudaeai hadjárataiért,³⁰ Gabinus leváltását azonban Cicero nem tudta elérni.³¹

2. Az egyiptomi válság

80-ban – Sulla *dictator* támogatásával – XI. Ptolemaiosz került az egyiptomi trónra, akit azonban az alexandriaiak rövidesen agyonverték. A meggyilkolt uralkodó országát végrendeletében a római népre hagyta, de Róma – furcsa módon – két évtizeden keresztül függőben hagyta Egyiptom helyzetét. A 80-ban trónra lépő XII. Ptolemaiosz – ismertebb ragadványnevén Aulétész (a híres Kleopatra apja) – uralkodói státusza így sokáig bizonytalan volt. 59-ben végül a *senatus* megerősítette Aulétészt királyi státuszában, s a királyt egyúttal a római nép szövetségesének és barátjának (*socius et amicus populi Romani*) nyilvánították. Cassius Dio szerint Aulétész hatalmas összegeket fizetett (illetve ígért) ezért egyes rómaiaknak, s a kenőpénz felét kölcsönök felvételével teremtette elő.³²

Aulétészt 58-ban alattvalói elűzték trónjáról. Elűzésének Cassius Dio szerint két oka volt: egyrészt óriási adókat vetett ki abból a célból, hogy meg tudja fizetni a római üzleti és politikai köröknek tartozásait, másrészt semmit sem tett Ciprus római annexiója ellen.³³ A király Rómába ment, hogy katonai segítséget kérjen a trónja visszaszerzéséhez. Pompeius villájában kapott szállást az albai hegyen, ahol hosszabb ideig tartózkodott.³⁴ Közben újabb kölcsönöket vett fel, hogy azt a vezető politikai körök megvesztegetésére fordítsa. Az ügyleteket Pompeius villájában kötötték meg: Pompeius Shatzman szerint valószínűleg felelősséget vállalt azért, hogy a király megkapja Rómától a kívánt politikai és katonai támogatást a trónja

²⁹ Vö. Bajánházy István: A lovagi rend (ordo equester) a köztársaság kori Rómában, *Publicationes Universitatis Miskolcensis. Sectio Juridica et Politica*, 27 (2009) 1., 7–10. o.

³⁰ Cic. *Quint.* 2,7,1.

³¹ Pisót Cicero követelésére a *senatus* visszahívta Macedoniából; Piso 55 nyarán érkezett vissza Rómába.

³² Dio 39,12,1. Vö. Suet. *Caes.* 54.

³³ Dio 39,12,1–2. Siani-Davies szerint az annexió tudomásul vétele is része lehetett annak a megállapodásnak, melynek értelmében elismerést nyert Aulétész királyi státusza [Mary Siani-Davies: Ptolemy XII Auletes and the Romans, *Historia*, 46 (1997) 3., 319. o.]. Egyiptomnak és Ciprusnak 80-ig közös uralkodója volt. Cipruson 80-tól Aulétész fivére uralkodott, aki azonban nem gondoskodott megfelelőképpen arról, hogy Róma elismerje uralmát. 58-ban a *lex Clodia de rege Ptolemaio et de insula Cypro publicanda* Ciprus királyát megfosztotta trónjától és a szigetet a római nép számára elkobozta. A sziget átvételére, provinciává szervezésére és helytartóként való kormányzására, valamint a királyi javak árverésen való értékesítésének irányítására M. Porcius Cato kapott megbízást, akinek emiatt a fővárosból – és egyben Caesar útajából – távoznia kellett (Cic. *Sest.* 28,60–29,63; Plut. *Cato min.* 34).

³⁴ Dio 39,14,3.

visszaszerzéséhez, s így képes lesz majd rendezni tartozásait.³⁵ Alexandriából száz követet küldtek Rómába, hogy azok meggyőzzék a *senatorokat*: ne támogassák Aulétész trónja visszaszerzésében. A követek többségét azonban Aulétész megölette, még mielőtt azok a *senatus* elé járulhattak volna.³⁶

A *senatus* tagjai – vesztegetés hatására – még 57 folyamán megszavazták Aulétész támogatását, melynek végrehajtását a folyó év egyik *consuljára*, P. Cornelius Lentulus Spintherre bízták, aki Cilicia helytartói tisztségének várományosa volt. A döntés szerint Lentulusnak helytartóként kellett volna visszahelyeznie trónjára Aulétészt. 56 elején azonban a *senatus* egy villámcsapás következtében megváltoztatta döntését. Miután villám csapott az albai hegyen álló Iuppiter-szoborba, a Sibylla-könyveket őrző papi testület olyan szövegrészt talált a könyvekben, mely megtiltotta, hogy a segítséget kérő egyiptomi királynak nagy erővel segítséget nyújtsanak, s figyelmeztetett, hogy ha a tilalmat megszegik, annak bajok lesznek a következményei. C. Porcius Cato népröbispós a jóslatot – a közvélemény befolyásolása céljából – azonnal nyilvánosságra hozta. A *senatusban* újra megvitatták Aulétész ügyét, s végül úgy határoztak, hogy nem nyújtanak támogatást a trón visszaszerzéséhez.³⁷

3. Gabinius egyiptomi katonai akciója

Aulétész csalódottan hagyta el Rómát; előbb Ephesuszba utazott, majd Gabinius nyomába eredt. A iudaeai helyzet rendezése után, Gabinius a parthusok ellen indult hadjáratra; 56 nyarán vagy őszén már át is kelt az Euphrateszen, amikor Aulétész megérkezett a táborába. Rövid tárgyalás után megállapodást kötöttek: Gabinius – lemondva a parthusok elleni hadjáratról – vállalta az egyiptomi katonai akció végrehajtását.

A *proconsul* döntését az alábbiakkal magyarázhatjuk. Több forrás is említést tesz arról, hogy Aulétész tízezer *talentum* fizetését ígerte Gabiniusnak királysága visszaszerzése fejében.³⁸ Az, hogy Gabiniusnak jelentős összeget kellett felajánlani, nagyon valószínű, hiszen a parthus hadjárat nagy zsákmánnyal kecsegtetett. A tízezer *talentum* (ami 240 millió *sestertius*szal volt egyenértékű) azonban hihetetlenül nagy összeg: Sztrabón – Cicero közlésére támaszkodva – azt állítja, hogy egész Egyiptom éves jövedelme 12.500 *talentum* volt (ennyi adót fizettek Aulétésznek).³⁹ Ezért nem zárható ki annak lehetősége, hogy csak Gabinius későbbi vádlói találtak ki ilyen magas összeget.

³⁵ Israel Shatzman: The Egyptian Question in Roman Politics (59–54 B.C.), *Latomus*, 30 (1971) 2., 365. o. Cicero szerint Rabirius nagy összegű kölcsönököt folyósított a királynak, s „az adósleveleket Cn. Pompeius albai birtokán állították ki” (Cic. *Rab. Post.* 3,6; Nótári Tamás ford.).

³⁶ Sztrab. 17,1,11; Dio 39,13,1–14,3.

³⁷ Dio 39,15,1–16,2.

³⁸ Gabinius későbbi vádlói ilyen összegekről beszéltek (Cic. *Rab. Post.* 11,30). Plutarkhosz minden bizonnyal Cicero közlése alapján említi ugyanezt az összeget (Plut. *Ant.* 3). Appianosz (*Syr.* 51,257) és Cassius Dio (39,55,3; 39,56,3) is rengeteg pénzről tesz említést, de a pontos összeget nem határozzák meg.

³⁹ Sztrab. 17,1,13.

Cassius Dio szerint Aulétész Pompeius levelével érkezett, melyben Pompeius utasította Gabiniust az egyiptomi hadjáratra.⁴⁰ Gruen szerint a levélben megfogalmazottak az 56. áprilisában tartott lucai találkozón hozott megállapodásokon alapultak (tehát Caesar és Crassus akaratát is tükrözték).⁴¹ Fantham ezzel szemben úgy véli, hogy Pompeius csak Caesarral állapodott meg Gabinius mozgosításában, Crassus nem tudott e tervről.⁴² Én Gruen álláspontját osztom: Lucában többek között az is eldőlt, hogy 54-től Crassus lesz Syria helytartója, s így Gabinius helyett Crassus lesz az, aki a parthusok elleni hadjáratot vezetni fogja. Gabiniust ezért le kellett állítani, meg kellett fordítani és a parthus hadjárat helyett más csábító lehetőséget kellett neki felajánlani. Hozzátehetjük ehhez, hogy Pompeius maga is szívesen vállalkozott volna arra, hogy Aulétészt visszakísérje Egyiptomba, s visszasegítse őt a trónra; a király és hitelezői is ezt a megoldást sürgették.⁴³ Logikus, hogy miután Pompeius erre nem kapott lehetőséget (a *senatus* ugyanis el akarta kerülni, hogy újabb dicsőséges tettet hajthasson végre), igyekezett más úton eljárni a király – és még inkább annak hitelezői – érdekében. Williams valószínűnek tartja, hogy a római bankár, C. Rabirius Postumus (aki Aulétész fő hitelezője volt) együtt utazott a királlyal, talán ő vitte Pompeius levelét, s ő beszélte rá Gabiniust az egyiptomi hadjáratra.⁴⁴ Ez nem kizárt – Rabiriust később valóban azzal vádolták, hogy ő sürgette Gabiniust a király visszahelyezésére⁴⁵ –, bár ebben az esetben Rabirius valószínűleg együtt ment volna Gabiniusszal Egyiptomba, Cicero pedig egyértelműen azt állítja, hogy „Rabirius nem volt sem Gabinius útítársa, sem kísérője”.⁴⁶

Marcus Antonius biztosan befolyásolta Gabinius döntését. Plutarkhosz azt írja, hogy Gabiniusra a tízezer *talentum* mellett elsősorban a lovassági parancsnoka, Antonius hatott, aki egyrészt „nagy tettek elkövetésére vágyott”, másrészt a királynak is kedveskedni akart, s ezért rábeszélte felettesét az akció végrehajtására.⁴⁷

Az egyiptomi katonai beavatkozás szükségessége mellett fontos biztonságpolitikai érvek is szóltak. Aulétész elűzése után az alexandriaiak Aulétész legidősebb (egyetlen törvényes) leányát, Berenikét (Kleopatra nővérét) ültették a trónra, aki előbb egy szíriai herceghez, Kübioszaktészhez, majd – miután azt néhány napon belül megölette – Arkhelaoszhoz ment feleségül, akit előzőleg Pompeius tett meg a pontoszi Komana főpapjává (s aki azt állította magáról, hogy Mithridatész király fia).⁴⁸ Gabinius állítólag félt Arkhelaosz flottájától, s attól tartott, hogy ha Aulétész nem kerül vissza a trónra, a tenger hemzsegni fog a kalóztól.⁴⁹ Ezek szerint

⁴⁰ Dio 39,55,3; 39,56,3.

⁴¹ Erich S. Gruen: *The Last Generation of the Roman Republic*, Berkeley–Los Angeles–London, University of California Press, 1974, 324. o.

⁴² Elaine Fantham: The Trials of Gabinius in 54 B.C., *Historia*, 24 (1975) 3., 431. o.

⁴³ Cic. *fam.* 1,1,1–3; 1,6,2; *Quint.* 2,2,3; 2,3,2; Plut. *Pomp.* 49.

⁴⁴ Williams: The Role of Amicitia in the Career of A. Gabinius (Cos. 58), 207. o., 53. lj.

⁴⁵ Cic. *Rab. Post.* 8,19.

⁴⁶ Cic. *Rab. Post.* 8,21 (Nótári Tamás ford.).

⁴⁷ Plut. *Ant.* 3 (Máthé Elek ford.).

⁴⁸ Vö. Sztrab. 12,3,34; 17,1,11.

⁴⁹ Cic. *Rab. Post.* 8,20.

Arkhelaosz kalózkodó flottája veszélyeztette a tengeri útvonalak és Syria provincia partvidékének biztonságát.

Gabinius mindezeket – s bizonyára még további szempontokat is – fontolóra véve Palesztinán keresztül Egyiptomba vezette seregét. Josephus Flavius szerint Gabiniusnak e hadjáratában az édomita Antipatrosz, Hürkanosz zsidó főpap tanácsadója (a későbbi Nagy Heródes király apja) „gabonát és fegyvert szállított, ellátta pénzzel és megszerezte neki szövetségeseikül azokat a zsidókat, akik Pelusium fölött laktak és Egyiptom kapuját őrizték.”⁵⁰ Több jelentős ütközetre került sor, melyekben a rómaiak legyőzték az egyiptomi seregeket. A döntő csatában a fél éve uralkodó Arkhelaosz is elesett: holttestét Antonius királyhoz illő módon temettette el.⁵¹ Aulétész így 55-ben visszatérhetett a trónra: az erről érkező híreket Cicero 55. március 22-én írta meg Atticusnak.⁵² Aulétész a három évig uralkodó leányát, Berenikét sok előkelő alexandriai polgárral együtt nyomban kivégeztette (utóbbiakat elsősorban azért, hogy vagyonukat megszerezhesse).⁵³

Az előzetes megállapodások alapján a király Rabirius Postumust nevezte ki kincstárnokává (gör. dioikétész, lat. *dioecetes*), felügyelete alá helyezve az állami bevételeket. A lovagrendhez tartozó római bankár fő feladata az volt, hogy Aulétész hatalmas tartozásait kamatostól behajtsa. Mint említettük, a király egyik fő hitelezője maga Rabirius volt, aki így részben a saját követeléseit igyekezett minél gyorsabban behajtani, de arra is ügyelnie kellett, hogy Gabinius is megkapja a neki ígért összeget.⁵⁴ Az alexandriai lakosság hamarosan fellázadt ellene. A király kénytelen volt börtönbe zárni, ahonnan kiszabadulva pénz nélkül kellett elhagynia Egyiptomot.⁵⁵ Gabinius – aki egy helyőrséget hátrahagyva már jóval korábban távozott Egyiptomból – így valószínűleg nem jutott hozzá a neki ígért pénzösszeghez.

A tartományába visszatérő Gabiniust zűrzavar fogadta: távollétében kalózok garázdálkodtak Syria partvidékén,⁵⁶ Iudaeában pedig újra lázadás tört ki.⁵⁷ Gabinius ismét gyorsan rendet teremtett. Ezek után azonban már nem maradhatott sokáig Syria élén: 54-ben (a nabateusok legyőzését követően) át kellett adnia tartományát Crassus részére, aki rövidesen megindította hadjáratát a parthusok ellen.

4. Gabinius a *quaestio maiestatis* előtt

Gabinius 54 szeptemberében érkezett vissza Rómába, ahol ellenséges hangulat fogadta. Cicero három éven át uszította mind a *senatust*, mind a népet ellene. A *senatorok* közül sokan már régen meggyűlöltek a korrupcióellenes törvényei miatt. A lovagrend az adóbérlők elleni fellépése következtében egységesen ellene fordult.

⁵⁰ Jos. *Ant.* 14,6,2 (Révay József ford.). Korábban Pompeius és Gabinius Hürkanoszt támogatta (testvérével, majd unokaöccsével szemben) a polgárháborúk során.

⁵¹ Plut. *Ant.* 3.

⁵² Cic. *Att.* 4,11,1.

⁵³ Dio 39,58,3.

⁵⁴ Cic. *Rab. Post.* 11,30.

⁵⁵ Cic. *Rab. Post.* 8,22; 10,28.

⁵⁶ Dio 39,59,1.

⁵⁷ Jos. *Ant.* 14,6,2–3.

A *publicanusok* egyébként 54 folyamán kétszer is – előbb februárban (még távollétében), majd októberben (jelenlétében) – panaszt tettek ellene a *senatus* előtt.⁵⁸ Gabinius a nép szemében is gyűlöltté vált, mert miután Aulétész visszatért a trónra, óriási felhőszakadás és árvíz tört ki Rómában, mely sok ház összeomlását és sokak halálát okozta. A nép úgy vélte, hogy e természeti csapás azért érte őket, mert a helytartó a Sibylla-könyvek figyelmeztetése ellenére cselekedett, amivel kiváltotta az istenek haragját.⁵⁹

Az *optimaták* már korábban is azáltal próbálták Pompeius, Crassus és Caesar hatalmát megtörni, hogy barátaikat, politikai szövetségeseiket különböző vádak alapján bíróság elé állították: 54 nyarán fél tucat ilyen büntetőeljárást indítottak, melyek azonban mind felmentéssel végződtek.⁶⁰ Ezek után minden erejükkel Gabinius ellen fordultak: egyszerre három különböző törvényszék előtt is vádat emeltek ellene. Először felségsértéssel vádolták meg a *quaestio maiestatis* előtt, a *lex Cornelia maiestatis* alapján. A formális vádemelésre (*nominis delatio*) szeptember 28-án került sor Gabinius jelenlétében.⁶¹

A törvényszék élén C. Alfius Flavius *praetor* állt,⁶² a vádat egy fővádló (*accusator*) és több segédvádló (*subscriptores*) képviselte, a fővádló L. Cornelius Lentulus (a 44. év egyik *praetora*) volt.⁶³ Bár többen biztatták rá (és saját állítása szerint szívesen megtette volna), Cicero nem vállalkozott a vád képviselőjére, mert nem mert Pompeiusszal nyíltan szembe fordulni.⁶⁴ Pompeius kérte Cicerót, hogy béküljön ki Gabiniusszal és vállalja el a védelmét, Cicero azonban erre nem volt hajlandó (mint írja: ez gyalázatot hozott volna rá).⁶⁵ Így végül Cicero (a Pompeiusszal való ellenségeskedés és a gyalázat között a félutat választva) a vád tanújaként szerepelt a perben, de olyan visszafogottan beszélt, hogy a vádlott hálóját fejezte ki érte.⁶⁶ Alexander elképzelhetőnek tartja, hogy M. Calidius (az 57. év egyik *praetora*) Gabinius védőjeként szerepelt a perben.⁶⁷

A 70-ben hozott bírósági törvény (*lex Aurelia iudiciaria*) alapján az eljáró esküdtszéket a *senatorok*, a lovagok és a *tribuni aerarii* köréből kellett összeállítani. Az utóbbi csoportba tartozók közel álltak a lovagokhoz, közülük sokan üzletemberek voltak.⁶⁸

A felségsértés (*crimen maiestatis*) a római nép fenségének, méltóságának (*maiestas populi Romani*) megsértését jelentette.⁶⁹ E bűncselekményi kategóriát a

⁵⁸ Cic. *Quint.* 2,12,2; 3,2,2.

⁵⁹ Dio 39,61,1–4.

⁶⁰ Vö. Gruen: i.m. 314–322. o.; Michael C. Alexander: *Trials in the Late Roman Republic, 149 BC to 50 BC*, Toronto–Buffalo–London, University of Toronto Press, 1990, 137–143. o.

⁶¹ Cic. *Quint.* 3,1,24.

⁶² Cic. *Quint.* 3,1,24; 3,3,3.

⁶³ Cic. *Quint.* 3,1,15; 3,4,1; *Att.* 4,20,1.

⁶⁴ Cic. *Quint.* 3,2,2; 3,4,2. Cassius Dio tévesen állítja azt, hogy Cicero képviselte a vádat (39,62,2).

⁶⁵ Cic. *Quint.* 3,1,15; 3,4,3.

⁶⁶ Cic. *Quint.* 3,4,3.

⁶⁷ Alexander: i.m. 145. o. Calidius egy október 10-én tartott népgyűlésen Gabinius védelmében akart felszólalni, de nem engedték szóhoz jutni (Cic. *Quint.* 3,2,1).

⁶⁸ Vö. Gruen: i.m. 29–30. o.

⁶⁹ Ulpianus későbbi definíciója szerint a *crimen maiestatis* az, amit a római nép vagy annak biztonsága ellen követnek el (D. 48,4,1,1). E bűntettéről részletesebben lásd Hoffmann Zsuzsanna: A felségsértés

103-ban hozott *lex Appuleia maiestatis* alakította ki, s valószínűleg a felségsértési ügyeket kivizsgáló állandó törvényszéket is ez a törvény állította fel. E törvényt 90-ben a *lex Varia maiestatis*, majd 81-ben a Sulla *dictator* által alkotott *lex Cornelia maiestatis* követte.⁷⁰

Cicero a Piso ellen 55-ben tartott beszédében Gabiniust is hevesen ostromozta, azt állítva, hogy olyan dolgokat tett („elhagyta tartományát, máshová vezényelte seregét, önhatalmúlag háborúzni kezdett, s a római nép vagy a szenátus utasítása nélkül behatolt egy idegen országba”), melyeket számos régi törvény mellett a *lex Cornelia maiestatis* és a *lex Iulia repetundarum* is tiltott.⁷¹ Tény, hogy Gabinius átlépte provinciája határát, amikor seregét Egyiptomba vezette, s a helytartók a *senatus* vagy a népgyűlés engedélye nélkül valóban nem hagyhatták el provinciájukat.⁷² A köztársaság rendjére azért jelentett különösen nagy veszélyt, ha egy helytartó a hadseregével önkényesen átlépte provinciája határát, hiszen az így akár Róma ellen is megindulhatott az egyeduralom megszerzése céljából. Ezt a büntetést követte el később (49 elején) Caesar, amikor seregével átlépte a Rubico folyót, tartománya, Gallia határát: ezért mondta azt ekkor, hogy „a kocka el van vetve”,⁷³ mert innentől nem volt visszaút számára: jól tudta, hogy vagy győz és átveszi a hatalmat, vagy felségsértésért vonják felelősségre.⁷⁴

Bauman szerint a *lex Cornelia maiestatis* alapján akkor lehetett büntetni a helytartót, ha a tartománya engedély nélküli elhagyásával megsértette a római nép méltóságát (vagyis, ha megsértette vagy akár veszélyeztette a római állam érdekeit, a köztársaság rendjét, biztonságát), a Caesar javaslatára 59-ben hozott *lex Iulia repetundarum* alapján pedig akkor volt helye vádemelésnek, ha a helytartó azért lépte át jogosulatlanul tartománya határát, mert pénzt fizettek ezért számára. Míg a pénz átadása egyszerű ténykérdés volt, a felségsértés megvalósulásának kérdése már jóval komplexebb vizsgálatot igényelt.⁷⁵

Gabiniusnak azonban véleményem szerint jogában állt átlépnie Syria határát, hiszen őt a népgyűlés kivételesen *imperium infinitum*-mal ruházta fel. Mommsen szerint az *imperium infinitum* területi szempontból jelentett korlátatlanságot: azt jelentette, hogy a hivatali hatalom nem korlátozódott egyetlen tartományra.⁷⁶ Gabinius tehát önmagában azzal, hogy átlépte Syria határát, nem követett el

---

Caesar korában, in: *Abhivádana. Tanulmányok a hatvanéves Wojtilla Gyula tiszteletére* (szerk.: Felföldi Szabolcs), Szeged, Szegedi Tudományegyetem, Ókortörténeti Tanszék, 2005, 185–196. o.

⁷⁰ E törvényekről bővebben lásd Sáry Pál: *A lex Cornelia de maiestate*, *Miskolci Doktoranduszok Jogtudományi Tanulmányai*, 3 (2003), 308–325. o.

⁷¹ Cic. *Pis.* 21,50 (Nótári Tamás ford.).

⁷² Livius szerint Q. Fabius Maximus 204-ben a következő indítványt tette: „P. Scipiót, minthogy a *senatus* felhatalmazása nélkül elhagyta provinciáját, rendeljék haza, s beszéljék meg a néptribunusokkal: javasolják azt a népgyűlésnek, hogy vonja vissza parancsnoki felhatalmazását” (Liv. 29,19; Muraközy Gyula ford.).

⁷³ Suet. *Caes.* 32; Plut. *Caes.* 32.

⁷⁴ Vö. Zlinszky János: *Római büntetőjog*, Budapest, Tankönyvkiadó, 1991, 115. o.

⁷⁵ R. A. Bauman: *The Crimen Maiestatis in the Roman Republic and Augustan Principate*, Johannesburg, Witwatersrand University Press, 1967, 99. o.

⁷⁶ Theodor Mommsen: *Römisches Staatsrecht*, II/1, Leipzig, Hirzel, 1877², 635–636. o. Ilyen hatalmat kapott Pompeius is a *lex Gabinia* alapján, s előtte M. Antonius Creticus is, aki szintén a kalózok ellen vezetett hadjáratot. Vö. Maróti Egon: M. Antonius Creticus imperium infinitum-ának kérdéséhez, *Antik Tanulmányok*, 18 (1971) 2., 222–233. o.

bűncselekményt. A *proconsul* egyébként akkor is átlépte provinciája határát, amikor megindult a parthusok ellen, s ezt senki nem kifogásolta.

A gyűlölettől hajtva túlzásokba eső, ellenséges hangulat keltésére törekvő Cicero ezek szerint a Piso elleni beszédében tévesen állította azt, hogy Gabinius jogellenesen lépte át tartománya határát. A vád azonban nem is ez volt Gabinius ellen, hanem az, hogy a *senatus* engedélye nélkül hajtotta végre az egyiptomi akciót.⁷⁷ Gabinius – mint fentebb már említettük – azzal védekezett, hogy tetteivel nem sértette meg a római nép méltóságát, sőt, éppen megvédte azt azáltal, hogy letaszította a trónról Arkhelaoszt, akinek a kalózhajói veszélyeztették a római nép biztonságát.⁷⁸ Érdemes ehhez hozzátennünk, hogy a Gabinius és Piso közös javaslatára 58-ban hozott (a mithridatészi háborúk alatt a kalóztól sokat szenvedett délosziaknak kérelmükre adómentességet biztosító) *lex Gabinia Calpurnia de insula Delo* – egy feliraton töredékesen fennmaradt – szövege a kalózkok legyőzését a római nép méltósága és fensége érdekében tett nagyszerű szolgálatnak nevezi.⁷⁹

E védekezés felveti a kérdést: jogszerűen járt-e el Gabinius, ha – megítélése szerint – a római nép érdekében (a kalózkodás visszaszorítása, a tengeri gabonaszállítás biztonsága céljából) indított hadat? Véleményem szerint nem, mivel a külügyi és hadügyi kérdésekben a *senatus* rendelkezett döntési jogkörrel.⁸⁰ A *proconsul*nak tehát nem lett volna szabad a *senatus* határozata nélkül cselekednie.

Gabinius arra is hivatkozott a perben, hogy a törvény feljogosította arra, amit tett.⁸¹ A *lex Clodia de permutatione provinciarum*, mely *imperium infinitum*-mal ruházta fel, valóban feljogosította tartománya határának átlépésére és háborúk viselésére. Így jogosan viselt hadat Iudaeában (ahol már Pompeiusnak is harcolnia kellett), aztán a nabateusok ellen (akikkel már az előző helytartók is háborúztak), s jogosan indult meg a parthusok ellen is. Minderre felhatalmazást kapott, az egyiptomi hadjárat kérdése azonban még fel sem merült akkor, amikor helytartó lett. Így ehhez véleményem szerint külön *senatusi* vagy népgyűlési határozatra lett volna szüksége.

A tárgyalás során a Sibylla-könyvekben talált – az egyiptomi király megsegítésére vonatkozó, figyelmeztetéssel egybekötött – tilalom is szóba került, mely a *senatus* határozatának alapját képezte. Cassius Dio szerint a vádlott védelmében arra lehetett hivatkozni, hogy a Sibylla-könyvek szövegének e részlete nem Aulétészre, hanem egy másik, korábbi egyiptomi királyra vonatkozott.⁸²

A perben Cicerón kívül másokat is meghallgattak tanúként, akik ellenségesen nyilatkoztak a vádlottal szemben. Az elnök Cicero szerint határozottan és erélyesen

⁷⁷ Dio 39,55,3; 39,62,2. A császárkorban felségsértést követett el, aki a császár parancsa nélkül viselt hadat (Marci. D. 48,4,3).

⁷⁸ Cic. *Rab. Post.* 8,20. Williams Gabinius védekezését megalapozottnak, érvelését logikusnak tartja; lásd Richard S. Williams: *Rei Publicae Causa: Gabinius' Defense of His Restoration of Ptolemy Auletes*, *The Classical Journal*, 81 (1985) 1., 25–38. o.

⁷⁹ CIL I², 2500. Vö. Maróti: *Kalózkodás a római polgárháborúk korában*, 34. o.

⁸⁰ Vö. Zlinszky János: *Ius publicum (Római közjog)*, Budapest, Osiris, 1994, 66–67. o.; Pókecz Kovács: *A királyság és a köztársaság közjogi intézményei Rómában*, 89. o.

⁸¹ Cic. *Rab. Post.* 8,20.

⁸² Dio 39,62,3.

vezette a tárgyalást, a vádlók viszont lagymatagok, az esküdtek pedig határozatlanok voltak: utóbbiakat Pompeius kéréseivel folyamatosan ostromolta. Cicero október 21-én úgy vélte, hogy a vádlott el fogja veszíteni polgárjogát: az ügyben tehát marasztaló ítéletre lehetett számítani, ami esetében a törvény által előírt büntetés száműzetés (*interdictio aquae et ignis*) lett volna.⁸³

Pár nappal később azonban mégis felmentő ítélet született a perben: a 70 esküdt közül 38 a vádlott ártatlansága, 32 a bűnössége mellett szavazott. Cicero az erről hírt adó, október 24-én kelt levelében a vádlókat gyermetegeknek, az esküdteket (akik között két korábbi *praetor* is volt) hitványaknak nevezte; utalt Pompeius közbenjárására, s dühtől tájékozva úgy látta, hogy az állam, a *senatus* és a törvényszékek megszűntek létezni.⁸⁴ Egy másik levelében a vádlók hihetetlen szónoki fogyatékoságait, az esküdtek aljasságát és Pompeius határozott kiállását jelölte meg a felmentés okául, s utalt arra a terjedő pletykára, amely szerint a fővádló a *praevaricatio* büntetést követte el, vagyis összejátszott a vádlottal.⁸⁵ Egy további levelében Cicero a per „gyalázatos és végzetes” kimeneteléből a kor és a társadalom romlottságára következtetett.⁸⁶ Cassius Dio szerint a felmentő ítélet egyértelműen Pompeius befolyásának és pénzének hatására született, ami olyan közfelháborodást váltott ki, hogy az esküdteknek el kellett menekülniük a dühöngő népharag elől.⁸⁷

5. Gabinius a *quaestio repetundarum* előtt

Gabinius nem örülhetett sokáig a felmentő ítéletnek, hiszen folyamatban volt ellene egy másik per a *quaestio repetundarum* előtt, melyet a *lex Iulia repetundarum* alapján indítottak. E törvény a hivatalnokok (főként a helytartók) haszonszerzési célból elkövetett visszaéléseit szankcionálta.⁸⁸ Az ügyben a törvényszék elnöke, M. Porcius Cato *praetor* előtt október 12-én került sor a *divinatio*ra, melynek során eldöntötték, hogy a több jelentkező közül ki legyen a fővádló. A legalkalmasabbnak e feladatra C. Memmius néptribunus bizonyult.⁸⁹

Pompeius újra szervezkedni kezdett barátja érdekében. Először is rábeszélte Cicerót, hogy béküljön ki Gabiniusszal: Cicero engedett, s megbocsátott ellenségének. Ezek után Pompeiusnak arra is sikerült rávennie Cicerót, hogy vállalja

⁸³ Cic. *Quint.* 3,3,3.

⁸⁴ Cic. *Quint.* 3,4,1.

⁸⁵ Cic. *Att.* 4,20,1. A vádló akkor követte el a *praevaricatio* büntetést, ha a vádlottal összejátszva a terhelő bizonyítékokat figyelmen kívül hagyta és engedte, hogy a vádlott hazugságokkal mentse ki magát (Marci. D. 48,16,1,6).

⁸⁶ Cic. *Quint.* 3,7,1.

⁸⁷ Dio 39,55,3; 39,62,3; 39,63,1.

⁸⁸ A császárkori források szerint a *lex Iulia repetundarum* alapján felelt a hivatalnok, ha pénzt fogadott el akár azért, hogy olyat tegyen, ami nem volt kötelessége, akár azért, hogy a hivatali kötelességét ne teljesítse (Ven. D. 48,11,4). E büntettről lásd még Pókecz Kovács Attila: A magisztrátusi korrupció (zsarolás) büntetőjogi megítélése a köztársaság kori Rómában: *crimen pecuniarum repetundarum*, in: *Tanulmányok Bodnár Imre egyetemi adjunktus tiszteletére. Emlékkötet.* (szerk.: Kóhalmi László et al.), Pécs, Pécsi Tudományegyetem, Állam- és Jogtudományi Kar, 2014, 388–395. o.

⁸⁹ Cic. *Quint.* 3,2,1.

el Gabinius védelmét.⁹⁰ Pompeius a nép ellenséges hangulatát is igyekezett megváltoztatni. Ebből a célból összehívott egy formátlan népgyűlést, melyen valószínűleg Gabinius érdemeiről beszélt, s melyen felolvasta Caesar Galliából küldött levelét, mely szintén a vádlott pártját fogta.⁹¹

A *quaestio repetundarum*-ot a *lex Calpurnia repetundarum* állította fel 149-ben. Ez volt Rómában az első állandó büntetőtörvényészék. A következő évtizedek alatt a *crimen repetundarum* tárgyában további törvények (*lex Iunia*, *lex Acilia*, *lex Servilia Glauciae*, *lex Cornelia*) születtek, melyek mind pénzbüntetéssel szankcionálták a bűntettet. Ezeket követte 59-ben a Caesar javaslatára hozott *lex Iulia repetundarum*, mely részletes, átfogó szabályozást nyújtott, a pénzbüntetés kiszabása mellett száműzést is előírva.⁹² Cicero e törvényt a korábbi, hasonló tárgyú törvényekkel összevetve pontosabbnak, a legszigorúbbnak, a legigazságosabbnak és a legjobbnak mondja.⁹³

A fő vád az volt Gabinius ellen, hogy az egyiptomi katonai beavatkozásért tízezer *talentumot* vett át Aulétosztól. Cicero szerint a tárgyaláson két alexandriából érkezett tanút is meghallgattak, akik „semmit sem mondtak Gabinius ellen, sőt dicsérően nyilatkoztak Gabiniusról. ...tagadták, hogy pénzt adtak volna Gabiniusnak. Többször felolvasták Pompeius tanúvallomását is, miszerint a király azt írta neki, hogy Gabiniusnak csak katonai célokra adott pénzt.”⁹⁴ Az egyiptomi tanúkat minden bizonnyal a királyuk küldte Rómába, hogy tanúskodjanak Gabinius mellett. Mivel Pompeius személyesen nem jelenhetett meg a tárgyaláson, a vallomását levélben küldte el. E levél szerint Aulétész azt állította, hogy ő csak a katonai beavatkozás költségeit fizette meg Gabiniusnak. Ezek szerint a vádlottnak tényleges anyagi haszna nem származott az akcióból.⁹⁵

Abban biztosak lehetünk, hogy a király nagy összeg fizetését ígérte meg Gabiniusnak. Kérdéses, hogy tényleges kifizetés nélkül megvalósult-e a *crimen repetundarum* bűntette. Véleményem szerint nem. Ha megnézzük a *Digesta* 48. könyvének 11. titulását, mely a *lex Iulia repetundarum* rendelkezéseivel kapcsolatos fragmentumokat tartalmazza, láthatjuk, hogy a bűncselekmény elkövetési magatartását végig a *capio*, illetve az *accipio* ige valamely ragozott alakja (egy esetben az *accipio* igéből képzett befejezett melléknévi igenév) jelöli.⁹⁶ Ebből az következik, hogy a pénz megszerzésével valósult meg a bűncselekmény. A védelem tanúi valószínűleg ezért állították azt, hogy pénzátadás nem történt (illetőleg csak olyan összeg került átadásra, amely Gabinius költségeit fedezte). A bűntett elnevezéséből is arra következtethetünk, hogy a jogosulatlan anyagi haszon tényleges megszerzésének hiányában *crimen repetundarum* miatt nem lehetett eljárást indítani, hiszen ilyen esetben nem volt mit visszakövetelni (*repetere*).

⁹⁰ Cic. *Quint.* 12,32–33; Quint. *Inst.* 11,1,73; Val. Max. 4,2,4; Dio 39,63,2.5.

⁹¹ Dio 39,63,4.

⁹² A törvény nagy terjedelmére abból következtethetünk, hogy Cicero e törvény 101. szakaszára utal egy helyen (Cic. *Fam.* 8,8,3).

⁹³ Cic. *Vat.* 12,29; *Sest.* 64,135; *Pis.* 16,37; *Rab. Post.* 4,8.

⁹⁴ Cic. *Rab. Post.* 11,31–12,34 (Nótári Tamás ford.).

⁹⁵ A *crimen repetundarum* fő tényálláseleme az ajándék adása volt (Plin. *ep.* 4,9).

⁹⁶ D. 48,11,1 pr., 48,11,3; 48,11,6 pr., 48,11,6,2; 48,11,7,1; 48,11,7,3; 48,11,9.

Azt, hogy a vádlók milyen bizonyítékokra támaszkodtak, nem tudjuk. Cicero azt állítja, hogy nem akarata ellenére vállalta a vádlott védelmét, ez azonban nem tűnik valószínűnek. Kénytelen-kelletlen módon járt el, s így biztosan nem nyújtott kiemelkedő védői teljesítményt. Bizonyára szégyellte magát azért, hogy éppen annak a védelmére kényszerült, akit előzőleg hosszú időn keresztül minden lehetséges fórum előtt gyalázott. Nem véletlen tehát, hogy e védőbeszéd (*Pro Gabinio*) nem maradt ránk. Nyilván az esküdtek sem tartották hitelesnek Cicero szereplését.

Úgy tűnik, hogy Pompeiusnak és Gabiniusnak ezúttal nem sikerült megvesztegetnie a bírakat. A bírák joggal tarthattak attól, hogy egy újabb felmentő ítélet még nagyobb haragot vált ki a nép körében, s féltették életüket. A konzervatív *senatorok* mindig is ellenségesen viszonyultak Pompeiushoz és barátaihoz; a lovagok és a *tribuni aerarii* közül sokan összeköttetésben állhattak azokkal az adóbérlőkkel, akiknek Gabinius igen nagy károkat okozott, s akik emiatt megtorlást követeltek. Bizonyára mindez hozzájárult ahhoz, hogy a vádlottat az esküdtszék bűnösnek találta.

A *lex Iulia repetundarum* alapján annak a büntetése, akit az esküdtszék bűnösnek talált, egyszeres pénzbüntetés és száműzetés volt. Cicero ezt írja Gabiniusról: „nem csupán a vád vetett tízezret a szemére, hanem a bírák is ennyiben állapították meg a marasztalás értékét.”⁹⁷ A vádlottat tehát tízezer *talentum* megfizetésére kötelezték. Ezt a hatalmas összeget Gabinius képtelen volt megfizetni, ezért egész vagyonát elkobozták. Mivel teljes vagyonának értéke sem közelítette meg a büntetés összegét,⁹⁸ a *lex Iulia repetundarum* alapján büntetőeljárás indult Rabirius ellen, akit azzal vádoltak, hogy a Gabiniusnak ígért pénzt ő hajtotta be, s az még mindig nála van.⁹⁹ Rabiriuszt Cicero védte; a per kimenetelét nem ismerjük. Védőbeszédének végén Cicero könyörögve kérte az esküdteket, hogy ne száműzzék Rabiriuszt.¹⁰⁰ Gabinius esetében a vagyonelkobzáshoz vezető pénzbüntetéshez száműzetés is kapcsolódott, ahogy erre többek között Cassius Dio is utal.¹⁰¹ Appianosz azt írja, hogy Gabinius a száműzetésen kívül vagyonelkobzásra ítélték, mivel felhatalmazás nélkül és a Sibylla-könyvek tilalma ellenére nyomult be seregével Egyiptomba”.¹⁰² Appianosz tehát összekeveri Gabinius pereit: a *crimen maiestatis* vádját említi, majd hozzáfűzi a *crimen repetundarum* miatt kiszabott büntetést.

6. A *quaestio ambitus* előtti vádemelés

A korábbi vádemelésekkel párhuzamosan (még október 11-e előtt) a *quaestio ambitus* előtt is vádat emeltek Gabinius ellen az öt évvel korábban elkövetett

⁹⁷ Cic. *Rab. Post.* 11,30 (Nótári Tamás ford.).

⁹⁸ Gabinius egyébként Cicero szerint hatalmas villát építtetett Tusculumban (Cic. *dom.* 47,124; *Pis.* 21,48).

⁹⁹ Cic. *Rab. Post.* 4,8; 11,30; 13,37; 17,45.

¹⁰⁰ Cic. *Rab. Post.* 17,48. Másol is utalt Cicero e beszédében a száműzés lehetőségére (5,11).

¹⁰¹ Dio 39,63,5. Arról, hogy Gabiniuszt elítélték, lásd még Dio 39,63,2; 46,8,1.

¹⁰² App. *Bell. civ.* 2,24,90.92 (Hahn István ford.). Másol ezt írja Appianosz Gabiniusról: „A *senatus* száműzte, mert *senatusi* határozat nélkül támadta meg Egyiptomot, amely háború a rómaiak szemében baljóslatú volt, mert egy bizonyos Sibylla-jóslat ezt megtiltotta nekik” (App. *Syr.* 51,258; Sipos Flórián ford.).

választási vesztegetése miatt. Mint arról már szó esett, a vádemelésre 59-ben a *praetorok* magatartása miatt nem kerülhetett sor, később pedig Gabinius *consul* és *proconsul* hivatala zárta ki a büntetőeljárás megindítását. Mindezek azonban csak eljárási akadályok voltak, a helytartói hivatal megszűnésével újból lehetőség nyílt a vádemelésre. Úgy tűnik, hogy ebben az ügyben is sor került *divinatióra*, melynek eredményeképpen P. Cornelius Sulla került fővádliói pozícióba.¹⁰³ Tárgyalásra azonban nem került sor: a vádlott száműzetésbe vonulására tekintettel az eljárást megszüntették.

7. Záró gondolatok

Gabinius ügyei kapcsán igencsak meghökkenítő képet kaphatunk a késő köztársaság kori római büntető igazságszolgáltatásról. Azzal, hogy kevéssel a *consulá* választása előtt – a választások befolyásolása céljából – Gabinius gladiatori játékokat rendezett, *crimen ambitus*-t követett el; emiatt azonban soha nem vonták felelősségre. Azzal, hogy a *senatus* engedélye nélkül indította meg az egyiptomi hadjáratot, *crimen maiestatis*-t valósított meg, aminek vádja alól felmentették. Mivel e hadjáratért végül is nem kapta meg a neki ígért pénzösszeget, *crimen repetundarum*-ot nem követett el; e büntett elkövetésében mégis bűnösnek találták.

Az a teljesen negatív kép, amit Cicero festett Gabiniusról, jelentős korrekcióra szorul,¹⁰⁴ mint ahogy az az általános nézet sem tartható, hogy Gabinius csupán Pompeius bábja volt.¹⁰⁵ Érdekes, hogy amikor Pompeius és Caesar között kitört a polgárháború, Gabiniust Caesar hívta vissza a száműzetésből.¹⁰⁶ Ennek Williams szerint Pompeius politikai irányváltása lehetett az oka.¹⁰⁷ Gabinius Caesar oldalán harcolt,¹⁰⁸ közben Salonában a sanyarú körülmények közepette megbetegedett és e betegség okozta halálát 47-ben.¹⁰⁹

Irodalomjegyzék

- Alexander, Michael C.: *Trials in the Late Roman Republic, 149 BC to 50 BC*, Toronto–Buffalo–London, University of Toronto Press, 1990.
- Badian, E.: The Early Career of A. Gabinius (Cos. 58 B.C.), *Philologus*, 103 (1959) 1–2., 87–99. o.

¹⁰³ Cic. *Att.* 4,20,3; *Quint.* 3,3,2. A segédvádliók Sulla (hasonló nevű) fia, a mostohafia (C. Memmius néprtribunus, aki a *crimen repetundarum* vádját képviselte) és az unokafivére (L. Caecilius Rufus, az 57. év egyik *praetora*) voltak.

¹⁰⁴ Josephus Flavius elismerően nyilatkozik Gabinius tetteiről (Jos. *Ant.* 14,6,3).

¹⁰⁵ Gabinius bábszerepét cáfolja Williams: The Role of Amicitia in the Career of A. Gabinius (Cos. 58), 210. o.

¹⁰⁶ Dio 39,63,5.

¹⁰⁷ Williams: The Role of Amicitia in the Career of A. Gabinius (Cos. 58), 209. o.

¹⁰⁸ 15 gyalogos *cohors* és háromezer lovas menetelt Gabinius vezetésével a Ión tenger partján, Illyrian keresztül Caesar főserege után. A dalmaták rájuk támadtak és lemészárolták az egész sereget, csak Gabiniusnak és néhány társának sikerült megmenekülnie (App. *Ilyr.* 12,35–36; 25,71; 27,78; *Bell. civ.* 2,58,239; 2,59,242; *Bell. Alex.* 42–43).

¹⁰⁹ *Bell. Alex.* 43.

- Bajánházy István: A lovagi rend (ordo equester) a köztársaság kori Rómában, *Publicationes Universitatis Miskolcensis. Sectio Juridica et Politica*, 27 (2009) 1., 7–31. o.
- Bauman, R. A.: *The Crimen Maiestatis in the Roman Republic and Augustan Principate*, Johannesburg, Witwatersrand University Press, 1967.
- Fantham, Elaine: The Trials of Gabinius in 54 B.C., *Historia*, 24 (1975) 3., 425–443. o.
- Gedeon Magdolna: *Az antik Róma „sportjoga”*, Miskolc, Novotni, 2005.
- Gruen, Erich S.: *The Last Generation of the Roman Republic*, Berkeley–Los Angeles–London, University of California Press, 1974.
- Hoffmann Zsuzsanna: A felségsértés Caesar korában, in: *Abhivádana. Tanulmányok a hatvanéves Wojtilla Gyula tiszteletére* (szerk.: Felföldi Szabolcs), Szeged, Szegedi Tudományegyetem, Ókortörténeti Tanszék, 2005, 185–196. o.
- Hoffmann Zsuzsanna: Adalékok Clodius politikájához. Cicero száműzetésének körülményei, *Aetas*, 28 (2013) 1., 115–127. o.
- Maróti Egon: M. Antonius Creticus imperium infinitum-ának kérdéséhez, *Antik Tanulmányok*, 18 (1971) 2., 222–233. o.
- Maróti Egon: *Kalózkodás a római polgárháborúk korában*, Budapest, Akadémiai, 1972.
- Mommsen, Theodor: *Römisches Staatsrecht*, I–III, Leipzig, Hirzel, 1877.²
- Nótári Tamás: Quaestio de ambitu, *Collega*, 5 (2001), 11., 43–48. o.
- Nótári Tamás: Cicero és Clodius – a politikai és perbeszédék tükrében, *Állam- és Jogtudomány*, 58 (2017) 2., 16–40. o.
- Nótári Tamás: *Marcus Tullius Cicero összes beszédei*, Lectum Kiadó, Szeged, 2021.
- Nótári Tamás: *Marcus Tullius Cicero összes levelei*, Lectum Kiadó, Szeged, 2021.
- Pókecz Kovács Attila: *A királyság és a köztársaság közjogi intézményei Rómában*, Budapest–Pécs, Dialóg Campus, 2014.
- Pókecz Kovács Attila: A magisztrátusi korrupció (zsarolás) büntetőjogi megítélése a köztársaság kori Rómában: crimen pecuniarum repetundarum, in: *Tanulmányok Bodnár Imre egyetemi adjunktus tiszteletére. Emlékkötet.* (szerk.: Kóhalmi László et al.), Pécs, Pécsi Tudományegyetem, Állam- és Jogtudományi Kar, 2014, 388–395. o.
- Sanford, Eva Matthews: The Career of Aulus Gabinius, *Transactions and Proceedings of the American Philological Association*, 70 (1939), 64–92. o.
- Sáry Pál: Sulla büntetőjogi reformjai, *Jogtudományi Közöny*, 56 (2001) 6., 275–286. o.
- Sáry Pál: A lex Cornelia de maiestate, *Miskolci Doktoranduszok Jogtudományi Tanulmányai*, 3 (2003), 308–325. o.
- Shatzman, Israel: The Egyptian Question in Roman Politics (59–54 B.C.), *Latomus*, 30 (1971) 2., 363–369. o.
- Siani-Davies Mary: Ptolemy XII Auletes and the Romans, *Historia*, 46 (1997) 3., 306–340. o.
- Ürögdi György: A publicanusok, *Antik Tanulmányok*, 15 (1968) 1., 101–109. o.

- Williams, Richard S.: The Role of Amicitia in the Career of A. Gabinius (Cos. 58), *Phoenix*, 32 (1978) 3., 195–210. o.
  - Williams, Richard S.: Rei Publicae Causa: Gabinius' Defense of His Restoration of Ptolemy Auletes, *The Classical Journal*, 81 (1985) 1., 25–38. o.
  - Zlinszky János: *Római büntetőjog*, Budapest, Tankönyvkiadó, 1991.
  - Zlinszky János: *Ius publicum (Római közjog)*, Budapest, Osiris, 1994.
-
-